

Paralleelsed südamed tagumikust eemal paiknevate ajudega¹

Euroopa, esteedid ja elulähedus. Semperi ja Barbaruse kirjavahetus 1911–1940. Kd I–II. Koostanud Paul Rummo, toimetanud ja kommenteerinud P. Rummo, Abel Nagelmaa, Tiina Saluvere ja Ülo Treikelder. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2020. 1168 lk.

Kindlast kontekstist võrsuvate ja sellest alati tingitud korrespondentside peamisteks ülesanneteks on olnud pere- ja isikliku sfääri küsimuste vaagimine, iseene epistolaarne loomine ning ka äri- ja avaliku elu asjade ajamine.² Johannes Semperi ja Johannes Barbaruse loomingu, sealhulgas kirjavahetuse käsitlustes on tähelepanuteravik suunatud eelkõige nende poliitilisele angažeeritusele, s.o nende tegudele avalikkuses.³ Kui aga asetada kirjadele teistsugune lääts, mis nihutaks dominandi paigast? Mõtletajatest sõprade enam kui tuhandel leheküljel lahti

¹ Arvustus lähtub 29. IX 2020 Tallinnas toimunud seminaril „Elu mürtsuv orkester. Elulähedased esteedid Semperi ja Barbarus” peetud ettekandest „Kehapoliitikast Semperi ja Barbaruse kirjavahetuses”.

² R. Earle, Introduction: Letters, writers and the historian. – Epistolary Selves: Letters and Letter-Writers, 1600–1945. Toim R. Earle. London–New York: Routledge, 1999, lk 2.

³ Näiteks J. Valge, Punased. Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Demograafia Instituut/Rahvusarhiiv, 2015; I. Palli, Kameeleoni värvid – selgrootu Semperi lugu. – Maaleht 10. III 2013. Ka Märt Väljataga põhjalik ja avara lähenemisnurgaga retsensioon asetab tuumküsimuseks siiski, kas Semperile-Barbarusele tuleks (nende poliitilised valikud) andestada, vt M. Väljataga, Johanneste ilmutused. – Sirp 25. IX 2020.

rulluv usalduslik kirjavahetus on ju kõigele liisaks ka dokument tollastest põrkuvatest kunstivaadetest ning nende pingelistest kehtestamis- ja/või tõrjumiskatsetest, reisivõimaluste avardamisest jõukamatele eestlastele ning modernsetest kehatehnikest, mida ei saa loomingu-intellektuaalsest elust eraldada. Kuna need kirjad kõnelevad vaheldumisi bürokraatiast, vaipadest, mikroskoopidest, istungitel kantavatest ülikondadest, mädapaisetest, titenutust ja vesisest ilmast, siis segunevad neis igapäevasus ja kõrged aated, mis omakorda tekitab minus ammu surnud ja eesti kultuuriloos vägagi vastuolulise mainega meestele füüsiliselt lähedal olemise tunde.

Olen Semperi proosa ja esseistikaga pikalt tegelenud, ometi avanes tema kirjadest oma parima sõbraga mu ees erisuguse – vahetu, intiimse, mõjuvalt – afektiivse koega maailm. See ripub mõistagi ära žanrist: kirjavahetus võimaldab näha loomingu ja elulis-materiaalse kogemuse kokkupuutepunkte ning kirjavahetuse isiklikkus toob omakorda nähtavale kirjutavate inimeste kehad, haavatavused, tundekompleksid, samuti sooideed ja -praktikad.⁴ Semperi ja Barbaruse kirjavahetus lubab näiteks õppida meestevahelise usalduslik-kiindumusliku sõprussuhte kohta, uurida „homosotsiaalseid suhteid”⁵ ehk seda, kuidas samast soost isikud – teineteist kuulates, toetades ja informeerides – arendavad oma elu selle mitmekesisuses. Sellise rõhuasetusega nihkuvad kirjavahetuse keskpunkti kaks kehalikku meeskirjanikku, kes ihale-

⁴ S. M. S. Pearsall, Letters and letter writing. – Oxford Bibliographies Online 2012. <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199730414/obo-9780199730414-0187.xml> (16. IX 2020).

⁵ E. Kosofsky Sedgwick, Between Men. English Literature and Male Homosocial Desire. New York: Columbia University Press, 1990 [1985], lk 1–2.

vad, põevad, tüdivad, tahavad, vihkavad. Mida, keda ja kuidas?

Eraldatuse egijdi all teineteisele lähemale pugedes

Üks teravamaid küsimusi eriti kirjavahe-tuse alguses puudutab loomeisiku originaalsust, mida saadab omalaadne mõjutusfoobia tekitamine ja õhutamine. Semper kirjutab 1911. aastal eesti kirjan-dusest: „Omapäralisest pole juttu veel ole-maski. Kõik on enam vähem jäljendajad.” (Lk 25) Kümme aastat hiljem sõnab Bar-barus: „[---] arvan, et kõik välised mõjud kahjulikud on, kui mitte otsekohe, siis kaudselt ja et loomingu „ise” olla, tuleks isegi teiste autorite lugemine nurka visata: säält imbub vastutahtmist midagi verre [---]” (lk 87). Sellega nõustudes lisab Sem-per, et eestlasele on ohtlikem emakeelne loomingu, mis sügavale alateadvusse tun-gib ja luues jällegi välja pressib. Kujutlust halvab ka teaduslik töö ja filosoofiasse süüvimine, mis pigistavat stiili kokku. (Lk 99) Biologistlikule ja psühhoanalüütilisele seletusmodelile toetudes vahetavad sõbrad sarnaseid arusaamu isikupärase kirjaniku elustiilit: vähem lugeda ja vähem vald-konnaüleseid tiivaripsutus! Selline kunst-nikukuvand juurdus romantilises tradit-sioonis, milles nähti loominguist meest ainikuna, kelle mõtteid peeti enneolema-tuks. See virgutas omakorda sõnastama ka vastupidist: kirjutis, mis ei ole hea, on ebaoriginaalne, mahaviksitud, jäljendatud. Plagieerivad Semperi ja Barbaruse mee-lest teised (lk 25) ning teiste mee-lest nemand (lk 467), sest võitlus käib ei rohkema ega vähema kui „suure kunsti” nimel.

Et säärast kunsti viljeleda, tuleb niisiis seista eraldi, paastuda välismõjudest. Märkamata oma väljendite külma idealismi ega üksinduskultust – iseenda isoleerimist loominguilise protsessi –, ei märka nad ka seda, kuidas nad üksteist mõjutavad, kaasa

kisuvad, sütitavad ja kiidavad. Barbarus suutis oma temperamendiga introvertse-mat Semperit üles kütta ja ergutada.⁶ Üldse on Barbaruse mõju Semperi loomele suu-rem, kui võiks arvata, ning tõenäoliselt ka vastupidi. Näiteks andis Barbarus mediti-siinilist nõu Semperile romaani „Armukadedus” (1934) jaoks, selgitades veronaali toimet ja maoloputuse protseduuri (lk 867, 869–870). Ka on oluline meeste tegelik koos viibimine, külaskäigud, mida hiljem kirjades meenutatakse. Kirjadest koorub välja muidu varjatud mõjuvõrgustik – vestlused ja koos puudutatud esemed –, mis vormib lugusid ja kirjanike elusid.⁷ Semperi ja Barbaruse kirjavahetuses, mis tõstab aukohale unikaalse ja eraldiseisva mõjuhirmus subjekti, rullub lugeja ees lahti hoopis koostööaldis ja avatud looja-isik.

Semperile ja Barbarusele oli just kirja-vahetus nii kehaliselt, loominguilise, psühholoogiliselt kui ka sotsiaalselt oluline. Kirjad olid kas vahetu intellektuaalse suht-luse aseaine – eriti Pärnus ehk kodumaa „pära-kus” resideeruvale Barbarusele, kes kurtis korduvalt perifeeria mõttevaesuse üle (lk 668, 810) – või selle tõhustajad ning optimismi ja üheskoos olemise taju kinnis-tajad. Seda seetõttu, et kirjavahetuse põhi-telg on suhtlemistahe: soov midagi öelda ja samal ajal soov vastust saada.⁸ Kirjad ei ole oma olemuselt eraldiseisvad (nii nagu seda

⁶ Sama täheldab Marek Tamm, vt **M. Tamm**, Vikerkaar loeb. Meeste rahutu sõprus. – Postimees 28. VIII 2020.

⁷ Geograafiaajakirjas, mis vedeles Barbaruse Pärnu kodu laual, leidis foto üksikut puust kõrbes. See süstis Semperisse idee asjade üksindusest, mis saab „Armukadeduse” ühe peatüki keskseks motiiviks (lk 809).

⁸ **L. Stanley**, The death of the letter? Epis-tolary intent, letterness and the many ends of letter-writing. – Cultural Sociology 2015, kd 9, nr 2. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1749975515573267> (30. IX 2020).

on Semperi ja Barbaruse sõnul luuletused ja suured loojaisikud), vaid dialoogilised. Sa ütled ja sind kuulatakse.

See kuulamine muutub tähtsaks, sest mujal kuulajaid justkui ei olegi. XX sajandi alguse eesti luuletaja tajub, et lüürikat enam ei vajata, rahvas ei vasta luuletajale (nt lk 287). Kõigiti suutlik ja empaatiline poeet Semper sõnastab seda nii: „Meie syda tuksub kaasa miljoneile inimestele, sadadele raasidele, tõsi, kuid veel enam: vähemale putukalegi, vihmaussile, amööbi rakukesele. Et see kõik aga ka meile vastu tuksuks! Ei, vastutukseid polegi. On ainult paraleelsed sydamed, igayks oma-ette tuksuvad [---].” (Lk 273) Semper ei taju kõneleja ja kuulaja kooskõla. See on ositi tema kui tundliku ja nõudliku kriitiku tunnetus, et poeet on sootsiumi keskmest välja puksitud. Semper ja Barbarus aduvad väga selgelt, et teljed intellektuaalne–esteetiline ning austus–võim–materiaalne kindlustatus ei ole enam teineteist tingivad: luuletaja hää ja anne ei too iseenesest ei asiseid hüvesid ega vastukaja.⁹ Nii jääb kirjanik oma lüürilises panteismis üksinda. Ent Semper vajab dialoogi, samuti Barbarus. Nad igatsevad looja ja vastuvõtja erilaadseid kohtumisi, s.o motiveerivat, tunnustavat või ka argumenteeritult kriitilist vastust oma töödele. Selle vajakajäämise kompenseerivad mehed kirjades, kus teineteise ideedele kaasa elatakse (nt lk 463, 879, 1019) ning kus paraleelsed sydamed on teineteisele maksimaalselt ligidal ja aktiivses dialoogis. Kirjade vahetamine on ainuke suur hooletusviga, mida tehes Semper ja Barbarus unustavad romantilise loojamüüdi, unikaalsuskultuse ja mõjuangi oma kaas-aegsete suhtes ning viivad läbi teatava eksperimendi, mille käigus nad ilmuvad avatud ja suhtekesksete subjektidena ehk nii, nagu nad mujal ei ilmu.

⁹ Vt ka **I. Armstrong**, *The Radical Aesthetic*. Oxford–Malden: Blackwell Publishers, 2000, lk 3.

Mehekeha on mehe kultuur

Sellest korrespondentsist ilmneb selgelt ka elu „segasus” ehk keha ja vaimu koostoimimine. Kui Semperi ja Barbaruse kunstiideoloogias kõlavad panteistlikud kõiksusega suhestumise noodid, siis kehasid näevad nad tihti vägagi konkreetseina. Need on ühelt poolt modernistlikud mootorid, mis vajavad hoolt ja puhkust ning turgutust rännakutest. Teiselt poolt kirjeldavad nad oma keha just sellisel moel, mis ühtib nende kirjades loodud energia-küllase, optimistliku ja tugeva minapildiga, uskudes „psyko-füüsilist parallelismi”, s.o seda, et keha peegeldab psüühet (ja ehk ka vastupidi) (lk 185).¹⁰

16. jaanuaril 1927 kurdab Barbarus, kuidas ta ühel visiidil haigete juurde sai tuisust-tuulest „läbi puuritud”, kuid samas kirjeldab ka pühadeaegset puhkust ja tantsimist (lk 400–401). Tšarlstoni tantsimine on Barbaruse sõnul eriti mõnus tegevus, sest „kui jalad töös, siis pääl (ajul) kergem, – pole aega mõtlemiseks. // Üldse, alumise otsaga peame vaimlist tasakaalu alalhoidma, – käime ka vahel uisutamas [---] Siis kui mõlemad otsad liiguvad on ka keskkoht (seedimine & muud funktsioonid) hoopis energilisem.” (Lk 401) Selles kirjas avalduvad kehalised vintsutused, mis Barbarusele kui arstile osaks said: need struktureerivad tema kui mõtleja elu ja aega (vt nt lk 143). Ta on tihti haiglane, kurnatud ning kroonilises ajapuuduses, olles pidevalt võlgu kirjanduslikku tööd, mis nõuab süvenemishetki. Mõningaist tekstikohtadest aimub isegi Barbaruse kadedus, et Semperil on enam aega kirjanduslikeks pingutusteks. Argiste asjaolude kajastamine aitab mõista ka seda, milline koht oli loominguprotsessil kirjutava sub-

¹⁰ Vt ka **A. Giddens**, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press, 1991, lk 7.

jekti, elukutselise kirjaniku elus XX sajandi alguse Eestis.

Ajapuudusest meeleheitel Barbarus ravib küll verd nuusates haigeid (lk 604, 607), kuid värsside ladumiseks jääb ajast puudu. On märgiline, et roostevärvi leket kirjeldaval Barbarusel puuduvad igasugused sekreeditabud – tekstis on peale ninavere ka menstruatsiooniverd (lk 73, 194), luulespermat (lk 799), haisvaid ninavedelikke (lk 154), pissi (lk 252) jne – ning see avaldab vabastavat mõju ka Semperile (nt lk 637, 817), kelle ilukirjandusloomes olen tajunud süstemaatilist niiskus- ja lõgafoobiat. Igal juhul takistasid haigused Barbaruse loomingulist tööd. Tema lõhki-kistuse taustale kerkib meestega samal ajal tegutsenud Virginia Woolfi sedastus, et kirjutamiseks on vaja ka oma tuba ehk eemalolekut igapäevastest toimetustest, koristamisest ja emotsionaalsest hooldustööst. Barbarus – ehkki hoopis teises kontekstis ning palju suuremate privileegidega kui tollane (nais)kirjanik – tajub omal nahal, kui võrd aeganõudev on intellektuaalne töö ja kui frustreerivalt mõjub see, kui kirjutamise juurest pidevalt ära kistakse.

Ülaltoodud tsitaat kõneleb aga ka Barbarusele ja Semperile omastest kehatehnikatest. See termin tähistab kindlaid kehalisi tegevusi – näiteks tantsimist –, nendest tõukuvaid kehalisi muutusi ning nende muutuste mõtestamist ja väärtustamist. Teatud kehalistest tegevustest ja nende võimalikest tulemitest oleme harjunud mõtlema kindlal moel. Näiteks kui kujutame ette uisutatavat või tantsivat Barbarust, siis vaikimisi mõtleme ka sellele, et sellel liikumisviisil on tulemit, s.o vormis kehaga Barbarus, kellel on ka hea vaimne tervis. Ühtlasi mõistame, et uisutamise rääkimisega esitab Barbarus end kui dünaamilist ja kehaliselt aktiivset meest. Barbarus nendib tsitaadis, et tuleb liikuda,

hoida seedimist korras ja lasta ajal puhata, et see hiljem jälle efektiivselt funktsioneeriks. Tõhus alakeha, tõhus kõht ja tõhus aju – need on moodsale meeskirjanikule vajalikud atribuudid. Selline kehapoliitika tuleb jõulisemalt välja vastandliku, negatiivse kehatüübi ehk ajakirjanike kaudu, kellega Barbarus ja Semper pidevalt vägi-kaigast veavad (vt lk 153). Nood põevad „ajuatrofeerumistõbe” (lk 403) ja nende keha on Barbaruse sõnul selline: „[---] pisikene nupp, kitsas rinnakorv (kus süda hing atrofeerub), laienev kõht, mis hiigla tagumikuga lõpeb & hästi sõnnikut teeb. Nende herrade aju on ammu juba istmikus & teeb ridu (cerebrum pelvin)” ehk tagumikuajuga (lk 403).

Loomingulisus, arukus ja meesmõtteleja keha on siin korrelatsioonis. Kehast sõltuvad mõttetulemit ja kirjutised. Mehe rind peab olema lai, et süda ja hing – s.o aated ja loomingulised emotsioonid – ära mahuksid. Rinda peab laiaks aga treenima: Barbarus tõstab selleks raskeid pomme, ta tahab parema käega tõsta 3,5 puuda (57,4 kg; lk 78). Kui uurida Semperi keha 1928. aastal Pärnu rannal tehtud fotolt,¹¹ on temalgi näha reljefne triitseps, mida ta stimuleeris eri spordialasid, näiteks tennist ja ujumist harrastades. Ent peale kauni ülakeha mängib Barbaruse lööbi kohaselt mehe võimekuses rolli ka aju asukoht: tagumikust võimalikult kaugel. Kõht võiks laienemise ja seedehäirete ennetamiseks olla vormis, vähemasti mitte paisunud. Mehekeha on mehe kultuur, näib mõtisklevat Barbarus. Siit johtub veel üks kirjavahetuse kui kultuuriloolise dokumendi telg: see räägib meile vahetult tollasest mehekehast, selle tehnikatest, ideaalidest ning seostest loominguga. Keha kultuuriloo jaoks – mis on eesti humanitaarias suuresti lahti kirjutamata – on see kirjavahetus väärtuslik allikas.

¹¹ Foto allikas RA, EFA.31.0.84395.

Semperi ja Barbaruse kirjavahetuse nn isiklikku valda rõhutades avanevad lugeja ees esiteks kehalikud ja emotsionaalsed meesloojad, haigused, sekreedisõnad ja nende seosed kirjanike kunstikreedoga. Teiseks satub fookusesse eesti kultuuriloo sõltumine koostööst ja -mõtlemisest ning

mõjurõõmust, ilma milleta – nii meeste lähedase sõpruse kui ka kirjade avaldamise pikaajalise töö mõttes – ei oleks ka see kirjavahetus meieni jõudnud.

MERLIN KIRIKAL